

Ноценко К.М., маг.

КОНОТАЦІЯ ДІЄСЛІВНИХ КОМПОЗИТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ

Статтю присвячено висвітленню сутності та змісту поняття оцінного компонента конотації дієслівних композитів. Аналізуються різні підходи до питання, зосереджується увага на пейоративних та нейтральних оцінних семах.

Ключові слова: дієслівні композити, оцінний компонент, денотат оцінки, оцінна сема.

Оцінний (аксіологічний) компонент лексичного значення слова чи лексично-семантичного варіанта звичайно сприймається як компонент, що виражає позитивну чи негативну оцінку. А оцінка, власне, є особливою складовою частиною пізнання, якій належить провідна роль у створенні мовних знаків. У роботі спираємось на філософську тезу, що пізнання об'єктивної дійсності завжди передбачає її оцінку, тому що для вивчення дійсного стану речей необхідно їх кваліфікувати та оцінювати. Під оцінкою розуміємо судження про цінність позначуваного в цілому або його окремої властивості.

Денотатами оцінки можуть бути конкретні й абстрактні поняття. За відношенням до конкретних понять оцінка є антропоцентричною (з позицій *homo sapiens*), культурною, естетичною, релігійною, національно-етнографічною, соціальною тощо. За відношенням до абстрактних понять розрізняємо такі форми оцінки, як раціональна, морально-етична, емоційно-чуттєва, прагматична, філософська, психологічна, фізіологічна, сексуальна, ідеологічна [5, с. 98-104]. Оцінка має різні аспекти – утилітарні, гедоністичні,

моральні та інші, тобто реєстр цих аспектів залежить від того, яку цінність хоче побачити суб'єкт в об'єкті [7, с. 109].

Оцінка має різні аспекти – утилітарні, гедоністичні, моральні та інші, тобто реєстр цих аспектів залежить від того, яку цінність хоче побачити суб'єкт в об'єкті [7, с. 109].

Оцінка занурена в контекст думки. Думка мовця завжди може бути оскаржена, оскільки оцінка – це судження про цінність, а сама цінність як предмет інтересу може бути різною.

Аксіологічне розуміння оцінки полягає в тому, що вона трактується як усвідомлення цінності. Сутність оцінки виявляється в її двосторонній направленості: на позитивне та негативне. Подвійний характер оцінки – достатньо описаний. З одного боку, вона може відображати „ідеалізовану модель світу“, яка формується загальнолюдськими цінностями та нормами, з іншого боку, – вона орієнтована на дійсність, оскільки мотиви та критерії оцінки задаються фактичними властивостями самих предметів.

Категорія оцінки є своєрідним фокусом усіх основних лінгвофілософських категорій. Оцінювання завжди супроводжує гносеологічну діяльність людини, а оцінка є свідченням ступеня пізнаності світу і формується під впливом таких чинників, як соціальна позиція людини, її світогляд, рівень культури, інтелект, моральний розвиток, вік, життєвий досвід, відповідність нормам і принципам моралі [5, с. 86].

Поряд із іншими соціально-психологічними аспектами пізнання, категорія оцінки входить до ментально-мовленнєвої репрезентації дійсності та може варіюватися у планах змісту та функції залежно від тієї соціально-мовленнєвої ситуації, в якій здійснюється акт оцінювання.

Оцінка як обов'язковий, соціально-детермінований компонент структури значення слова чи його лексико-семантичного варіанту представлена у мові у вигляді трьохелементної системи: нейтральна оцінка як точка відліку; позитивна (меліоративна) оцінка; негативна (дерогативна або пейоративна) оцінка [6, с. 8-9].

Оцінне ставлення носіїв мови до предметів та явищ позамовної дійсності є завжди детермінованим усталеною

нормою (нейтральна оцінка). Відхилення від норми в ту чи іншу сторону викликає позитивну чи негативну оцінку. Норму в такому випадку можна сформулювати як узагальнену антропоцентричну оцінку або оцінність окремого мовного ареалу. Водночас оцінність можна розглядати як історично та соціально зумовлену мовну категорію. "Пізнавальна діяльність не обмежується відображенням дійсності, оскільки людина не тільки пізнає, але й оцінює світ, оцінює його властивості та якості з точки зору їх значення для задоволення своїх потреб" [4, с. 17].

Оцінний компонент має складну структуру та включає в себе особу (суб'єкт), яка дає оцінку з урахуванням особистих і соціальних характеристик отримувача інформації (адресата), а також інтенцію, якою ця оцінка супроводжується [6, с. 18].

Треба також зазначити, що оцінка має релятивний характер відносно суб'єкта. Іноді оцінки можуть бути спричинені певними психічними станами суб'єкта, такими як образа, незадоволення, заздрість, недобррозичливість. У такому випадку ці психічні стани характеризують лише позицію того, хто оцінює, а не властивості суб'єкта, що оцінюється.

Наприклад, розглянемо дієслово *gesundschreiben* = *jmdm. seine Arbeitsfähigkeit schriftlich bescheinigen* – "закрити лікарняний лист, підтверджуючи тим самим задовільний стан пацієнта та його працездатність" [9, с. 27].

Простежимо експлікацію цього дієслівного композита в такому фрагменті тексту: *Der Arzt sagte: "Na, Herr Knirsch, ich schreibe Sie heute gesund"* [12, с. 36]. Мовець (у даному випадку лікар) оцінює цю ситуацію як позитивну, адже пацієнт почувається добре, він одужав і приступить найближчим часом до виконання своїх професійних обов'язків. Якщо ж реципієнт – пацієнт, який, незважаючи на те, що одужав, все ж ще не хоче, аби лікар закрив лікарняний листок і підтвердив тим самим його працездатність, то він оцінює цю ж ситуацію негативно: *"Mußte Dr. Reinbach mich gesundschreiben? Ich wollte nur noch zwei Tage krankfeiern"* [12, с. 36].

Як ми бачимо, оцінки відносні, тому більшість оцінних значень амбівалентні: вони міняють свій "+" на "-" залежно від

ціннісної орієнтації мовця. Оцінний компонент можна з'ясувати тільки в контекстуальному оточенні, оскільки він залежить від усіх притаманних суб'єкту якостей. Оцінний компонент може мати як системний (узуальний), так і okazіональний характер.

Хоча мотиви оцінки завжди є об'єктивними – вони "не знаходяться з самою оцінкою ані в каузальних відношеннях, ані в відношеннях логічного наслідку [4, с. 181]. Це призводить до того, що у висловлюваннях суб'єктивний та об'єктивний аспекти оцінки можуть бути різними залежно від контексту. Власне бачення автором висловлювання, що оцінюється як індивідуальне ставлення до того чи іншого явища, та соціально-оцінне значення як суспільно закріплене ставлення, обов'язкове для всіх членів мовної спільноти, можуть не завжди зівпадати. Це, в свою чергу, призводить до зміни позитивної оцінки на негативну або появи меліоративної чи пейоративної оцінної семи у нейтральних дієслівних композитів.

Розглянемо дієслівні композити моделі А+V з ад'єктивним компонентом *schwarz*, наприклад: *schwarzarbeiten* – "працювати нелегалом", *sich schwarzärtern* – "дуже злитися"; *schwarzbrennen* – "нелегально займатися виробництвом спиртогорілчаних напоїв"; *schwarzfahren* – "їхати зайцем", *schwarzfischen* – "рибалити, не придбавши абонемент" [9, с. 152-200].

Ад'єктивний компонент дієслівних композитів має сему негативної оцінки, оскільки прикметник *schwarz* – "чорний" в українській та німецькій мовах має символічне оцінне значення чогось поганого, нечистого, нелегального. Вищезгадані дієслівні композити отримують настільки яскраво виражену узуальну сему пейоративної оцінки, що навряд чи можлива okazіональна заміна знаку "–" на знак "+" або його нейтралізація, адже відомо, що німці вважаються чи не найбільш законослухняними у Західній Європі.

У дієслівному композиті моделі S+V *verkehrsündigen* – "порушувати правила дорожнього руху" вербальний компонент *sündigen* – "зрішити" має негативну оцінну сему. У дієслівних композитах моделі А+V *kaputtgehen*, *kaputtmachen*, *kaputtschlagen*, *miesmachen*, *querlegen*, *querliegen*, *querschließen*, *querstehen* ад'єктивні компоненти *kaputt* – "зіпсований", *mies* –

"поганий, огидний, підлий", *quer* – "поперечний; неправильний; кривий" мають яскраво виражену узуальну сему пейоративної оцінки. Ці семи озповсюджуються на увесь дієслівний композит, надаючи йому негативної оцінки [9, с. 24-100].

У корпусі досліджуваних дієслівних композитів сучасної німецької мови сему меліоративної оцінки актуалізують такі лексичні одиниці, як *feinbearbeiten* – "гарно обробити", *feinmessen* – "точно виміряти", *liebäugeln* – "бути люб'язним", *rechtschreiben* – "правильно написати", *wertschätzen* – "цінувати, поважати". Ад'єктивні компоненти цих складних дієслів (*fein* – "точний; ніжний", *lieb* – "милий", *recht* – "правильний", *wert* – "цінний, вартий") є так би мовити „позитивно забарвлені" та надають меліоративної оцінки цілому дієслівному композиту [9, с. 144-170].

Розглянемо семантичний критерій. Цей критерій є найважливішим показником складних дієслів. Більшість структурних компонентів, які репрезентують дієслівний композит, мають нейтральну оцінку. Лише при семантичній взаємодії цих компонентів у складі композитної одиниці можна з'ясувати, якою оцінкою вона буде наділена.

Наприклад, такі дієслівні композити, як *heimzahlen* – "помститися" та *sich gesundstoßen* – "розбагатіти нечесним шляхом". Субстантивний компонент *das Heim* – "домівка, притулок" та ад'єктивний компонент *gesund* – "здоровий" і вербальні компоненти *zahlen* – "платити" та *sich stoßen* – "итовхатися" мають нейтральну оцінку. Синтез структурних компонентів у складі композитної одиниці надає їй зовсім іншого оцінного забарвлення, а саме пейоративної оцінки.

У деяких випадках оцінна сема може з'явитися в результаті образного переосмислення "... як результат суміщення бачення двох картин" [7, с. 156]. У такому разі джерелом оцінки дієслівного композита виступає образ, який викликає негативні чи позитивні емоції, асоціації, відчуття тощо. Це явище можна простежити на таких прикладах: *hohnäffen* – "наслідувати глузливим чином (як мавпа)" (пейоративна оцінка); *schweinigen* – "насвинячити" (пейоративна оцінка); *beschweifwedeln* – "свататися"

(порівнюється з поведінкою собаки, коли він зустрічає подругу, то починає виляти хвостом) (пейоративна оцінка); *windbeuteln* – "вести легковажний (вітряний) спосіб життя" (пейоративна оцінка) [9, с. 245-340].

Розглянемо екстралінгвальний критерій. Цей критерій поєднує кілька джерел появи оцінної семи у дієслівних композитах із втраченою або непрозорою внутрішньою формою. У даному випадку поява позитивних, негативних чи нейтральних сем зумовлена змістом певного екстралінгвального явища: звичаю, традиції, легенди, міфу, казки тощо. Доволі часто оцінна номінація зумовлена біблійним сюжетом або історичним явищем.

Наприклад, складне дієслово *gleichschalten* – *zur Zeit der nationalsozialistischen Herrschaft*) *Organisationsformen von Körperschaften u. Institutionen an die nationalsozialistische Weltanschauung anpassen* – "насаджувати насильно пануючу ідеологію" (за часів націонал-соціалізму). Яскраво виражена пейоративна оцінка цього дієслівного композита є очевидною, адже, як нам відомо з історії, якою була реакція народу, коли Гітлер та його влада знищували все, що суперечило їх поглядам.

Таким чином, проаналізувавши оцінні компоненти дієслівних композитів, можемо побачити, який вплив вони мають на наше розуміння того чи іншого слова. В статті подано аналіз оцінного компонента дієслівних композитів сучасної німецької мови. Виявлено, що дієслівні композити здатні реалізувати у більшості випадків пейоративну або нейтральну оцінні семи. Індикаторами оцінної конотації складних дієслів виступають контекстні чинники.

1. Арсентьева Е.Ф. Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте (на материале русского и английского языков) – Казань : Казан. гос. ун-т, 2006. – 172 с. 2. Басок В.А. Контекстуальна синонімія : семантико – стилістичний та прагматичний аспекти : дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.04 – КНЛУ, 2006. – 183 с. 3. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. – Л. : ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 350 с. 4. Словарь лингвистических терминов (под ред. О.С. Ахмановой). – М. : Сов. Энцикл. , 1996. – 607 с.

5. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка / Степанова М.Д. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1953. – 375 с.
6. Степанова М.Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке / Степанова М.Д., В. Фляйшер. – М. : Высш.шк., 1984 – 264 с.
7. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты – М. : Наука, 1996 – 286 с. 286.
8. Фадеева И.В. Механизм оценочной фразеологической номинации // сб. науч.тр. / Моск.пед.ин-т иностр. яз. – М., 1988. - 311 с.
9. Claudius E. Geschichte einer Liebe. – Halle – Leipzig: Mitteldeutscher Verlag, 1981. – 359 s. 10. Duden. Deutsches Universal Wörterbuch. – Mannheim : Dudenverlag, 1996. – 1816 S. 11. Iskos A. Deutsche Lexikologie / A. Iskos, A. Lenkova. – Leningrad : Staatsverlag für Lehrbücher und Pädagogik, 1963. – 276 S. 12. Wolf S. Das Geschenk des Bösen // Drei Abenteuer ungekürzt. – Hannover : Pelikan, 1999. – S. 225–316.

1. Arsentieva E.F, Frazeologiya I frazeografiya v sopostavitelnom aspekte – Kazan : Kazan. Gos. Un-t. 2006 – 172 s. 2. Basok V.A. Kontextualna synonimiya : semantyko – stylistychnyi ta pragmatychnyi aspekty : 10.02.04 – KNLY, 2006 – 183 s. 3. Kosmeda T, Aksiologichni aspekty pragmalingvistyky : formuvannya ta rozvytok kategorii ocinku – L: LNU im. I. Franka, 2000. – 350s. 4. Slovar lingvisticheskikh terminov – M. Cov. Encikl. , 1996. -607 s. 5. Stepanova M.D. Slovoobrazovanie sovremennogo nemeckogo yazuka/Stepanova M.D. – М. : Izdatelstvo literatury na inostr, yaz., 1953 – 375 s. 7. Stepanova M.D. Teoreticheskie osnovy slovoobrazovaniya v nemeckom yazuke / Stepanova M.D., V. Fleisher – М. : Vyssh. Sh. 1984 – 264 s. 7. Teliya V.N. Russkaya frazeologiya Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokulturologicheskij aspekty – М : Nauka, 1996 – 286 s. 8. Fadeeva I.V. Mechanism ocenochnoi fraseologicheskoi nominacii // sb, naych, tr, / Mosk. Ped. Inst, inostr, yaz, – М. 1988.-311. s 9. Claudius E. Geschichte einer Liebe. – Halle – Leipzig: Mitteldeutscher Verlag, 1981. – 359 S. 10. Duden. Deutsches Universal Wörterbuch. – Mannheim : Dudenverlag, 1996. – 1816 S. 11. Iskos A. Deutsche Lexikologie / A. Iskos, A. Lenkova. – Leningrad : Staatsverlag für Lehrbücher und Pädagogik, 1963. – 276 S. 12. Wolf S. Das Geschenk des Bösen // Drei Abenteuer ungekürzt. – Hannover : Pelikan, 1999. – S. 225–316.

Noschenko K.M. Connotation of verbal compounds in Ukrainian and German languages: theoretical questions.

Article is devoted to coverage of the nature and content of such concepts as "verbal evaluation component composites."

Different approaches of scientists on the matter were taken to the consideration. The author focuses on the pejorative and neutral assessments Seme. Today derivational system of language and its individual sections is a very hot topic for linguistic research. However, some aspects of the word creative systems require further study. Evaluation is one of the most important concepts of the various fields of social knowledge. Category of evaluation is kind of focus for all linguistic major categories. Assessment accompanies epistemological human activities, and assessment is a testament to the degree recognizability of world and is influenced by factors such as the social position of the man, his world view, the level of culture, intellect, moral development, age, experience, compliance with the norms and principles of morality. Process study of this problem is extremely important, because it can be said that the assessment was born with a man, and die only when human civilization will disappear.

Key words: verbal composites, evaluative component, denotat assessment, estimated sema.

Нощенко К.М. Коннотации глагольных композитов в украинском и немецком языках: теоретические вопросы.

Статья посвящена освещению сущности и содержания такого понятия, как "оценочный компонент глагольных композитов". Во внимание взяты подходы разных учёных, относительно данного вопроса. Автор акцентирует внимание на пейоративных и нейтральных оценках семы.

Ключевые слова: глагольные композиты, оценочный компонент, денотат оценки, оценочная сема.